

Selvitys diakonian viran uudistusprosessin tilasta 2019

Minna Hietämäki

Toimeksiannon mukaisesti tässä selvityksessä tarkastellaan perustevaliokunnan, piispainkokouksen ja lakivaliokunnan vastineita kirkkohallituksen esitykseen 1/2015. Tarkastelun keskiössä on lakivaliokunnan mietintö 5/2015, joka palautti kirkkohallituksen esityksen 1/2015 jatkovalmisteluun. Keskeisenä kysymyksenä on, onko jatkovalmisteluita mahdollisuus viedä eteenpäin lakivaliokunnan mietinnössä esitettyjen ponsien mukaisesti, ottaen huomioon perustevaliokunnan ja piispainkokouksen lausunnot.

Sisällysluettelo

SELVITYS DIAKONIAN VIRAN UUDISTUSPROSESSIN TILASTA 2019	1
TAUSTA.....	2
KIRKKOHALLITUKSEN ESITYS 1/2015 JA LAKIVALIOKUNNAN MIETINTÖ (5/2015)	2
<i>Lakivaliokunnan näkemys kirkkohallituksen, perustevaliokunnan ja piispainkokouksen näkemysten eroista</i>	3
DIAKONAATTI-KÄSITTEEN HYÖDYNTÄMINEN	5
<i>Lakivaliokunnan esitys</i>	5
<i>Diakonaatti-käsite virkauudistusprosessissa</i>	5
<i>Arviointi</i>	7
NYKYTILANTEeseen LIITTYVIEN ONGELMIEN RATKAISEMINEN, MAHDOLLISESTI PIISPAINKOKOUKSEN PÄÄTÖKSELLÄ	8
a) <i>Vihkimistä koskevat säännökset puuttuvat kirkkolaista</i>	8
b) <i>Eri hiippakunnissa on erilaiset vihkimyskäytännöt</i>	9
c) <i>Tarve säätää diakonian viranhaltijoiden oikeuksista ja viran tunnuksista</i>	10
d) <i>Viran saaminen hengellisen kaitsennan piiriin</i>	12
e) <i>Kirkon ekumeenisten sitoumusten täyttäminen</i>	13
JOHTOPÄÄTÖKSET	16
LIITE 1 DIAKONIAN VIRKA MUISSA LUTERILAISISSA KIRKOISSA.....	18
<i>Diakonissat ja diakonit Saksassa</i>	18
<i>Diakonit ELCA:ssa</i>	19

Tausta

Diakonian virasta ja/tai niin sanotusta diakonaatista on käyty keskustelua Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eri hallinto- ja päätöksentekoelementeissä verrattain aktiivisesti aina 1970-luvulta lähtien. Keskustelun yleisenä tähtäyspisteenä on ollut kirkon virkarakenteen selkeyttäminen tai uudistaminen ja virkateologian tarkastelu tai uudistus. Keskustelun kontekstina on ollut yhtäältä kirkon piirissä tuotetut ja kirkon strategioihin kirjatut tulkinnat kirkon nykytilasta ja tulevaisuuden näystä (esim. *Kirkko 2000* (1986), *Kirkko 2010* (2002), *Kirkko 2020* (2010), *Seurakunta 2000* (1986)), toisaalta kirkon virkaa käsittelevät ekumeeniset dokumentit, erityisesti *Kaste, ehtoollinen ja virka* -dokumentti (1982) sekä ekumeeninen vuoropuhelu Luterilaisten kirkkojen ja Anglikaanisten kirkkojen välillä, erityisesti niin sanottu *Porvoon yhteinen julkilausuma* (1992). Yhtenä taustatekijänä ainakin 1980-luvulla oli myös diakonia- ja nuorisotyöntekijöiden kokema tyytymättömyys diakonia- ja nuorisotyön arvostusta kohtaan. 1980-luvun puoliväliin asti virkakeskustelu keskittyi voimakkaasti naisten pappisvirkaan vihkimiseen. Vuodesta 1987 alkaen kirkolliskokouksen diakonin virkaan liittyvät aloitteet alkoivat johtaa mietintöihin, esityksiin ja selvityksiin.¹

Viimeisin asiaa käsittelevä kattava selvitys on Mikko Malkavaaran 2013-2015 laatima *Diakonia ja diakonivirka*.² Tämän selvityksen jälkeen Kirkkohallitus teki esityksen uutta diakonin virkaa koskevia säännösten lisäämiseksi kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen (*Kirkkohallituksen esitys 1/2015*). Kirkkohallituksen esitystä ovat seuranneet *Lakivaliokunnan mietintö (5/2015)*, *Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle (2/2015)* ja *Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokoukselle (2/2015)*. Samana vuonna (5.11.2015) Kirkkohallituksen esitys palautettiin takaisin kirkkohallitukselle uuteen valmisteluun. Vuoden 2015 jälkeen kirkolliskokoukselle ei ole tehty uutta esitystä. Sen sijaan Piispainkokous on antanut 2016 suosituksen diakonian virkaan vihkimisestä.

Tässä selvityksessä tarkastellaan perustevaliokunnan, piispainkokouksen ja lakivaliokunnan vastineita kirkkohallituksen esitykseen 1/2015. Tarkastelun lähtökohtana on lakivaliokunnan mietintö 5/2015, joka palauttaa kirkkohallituksen esityksen 1/2015 jatkovalmisteluun. Keskeisenä kysymyksenä on, onko jatkovalmisteluita mahdollisuus viedä eteenpäin lakivaliokunnan mietinnössä esitettyjen ponsien mukaisesti, ottaen huomioon perustevaliokunnan ja piispainkokouksen lausunnot.

Kirkkohallituksen esitys 1/2015 ja Lakivaliokunnan mietintö (5/2015)

Lakivaliokunnan mietintö tuo yhteen ja arvioi ensisijaisesti oikeudellisesta näkökulmasta kirkkohallituksen esitystä sekä perustevaliokunnan ja piispainkokouksen lausuntoja kirkkohallituksen esitykseen 1/2015. Lakivaliokunta toteaa, että sen tehtäviin ei kuulu esityksen teologisten perusteiden arvioiminen ja linjaaminen. Lakivaliokunta huomauttaa, että kirkkohallituksen, perustevaliokunnan ja piispainkokouksen näkemykset eroavat toisistaan. Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna lakivaliokunta katsoo, että kukin kolmesta esitetystä etenemistavasta on mahdollinen.

¹ Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, Suomen ev.lut. kirkon julkaisuja 26, kirkkohallitus, 132-150.

² Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 182. Kattava esitys eri hallintoelinten esityksistä, lausunnoista ja mietinnöistä sisältyy esim. Kirkkohallituksen esitykseen 1/2015 Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen

Lakivaliokunnan näkemys kirkkohallituksen, perustevaliokunnan ja piispainkokouksen näkemysten eroista

Perustevaliokunnan näkemyksen mukaan diakonaatin uudistusprosessin ytimessä ovat kysymykset diakonaatin luonteesta hengellisenä virkana sekä siitä, mitkä työntekijäryhmät tulisi sisällyttää diakonaattiin.

Virkateologiasta tai vihkimysviran luonteesta on perustevaliokunnan mukaan saavutettu riittävä yksimielisyys, mutta diakonian teologiasta vallitsee ristiriitaisia käsityksiä. Keskeiseksi ongelmaksi perustevaliokunta nostaa käsitykset diakonian luonteesta. Vuosikymmeniä jatkuneessa keskustelussa on esitetty erilaisia käsityksiä siitä, mitkä työntekijäryhmät tulisi liittää diakonaattiin.³ Perustevaliokunta näkee, että uudistus tulisi toteuttaa asteittain niin, että aluksi vihkimysviran piiriin kuuluisivat vain diakonian virassa nyt toimivat. Keskustelua on käyty myös vihittävien koulutustasosta. Todetaan, että vihkimysvirasta itsestään ei voida johtaa sitä, millaisia työntekijäryhmiä viran piiriin kuuluu. Perustevaliokunta kantaa huolta karitatiivisen diakonian asemasta kirkossa.

Perustevaliokunnan mukaan virkaan vihkiminen, vihkimisen ja vokaation järjestys, virkaan liittyvät oikeudet hengellisten tehtävien hoitamiseen ja kaitsentaan liittyvät kysymykset on ratkaistu kirkkohallituksen esityksessä tyydyttävällä tavalla. Uudistus ei edellytä uutta vihkikaavaa eikä muutoksia hallinnolliseen edustukseen. Vokaatio tulee perustevaliokunnan mukaan hakea aina seurakunnasta.

Piispainkokouksen lausunnon mukaan kirkkohallituksen esityksen teologiset perusteet vastaavat diakonian virasta käydyn keskustelun aikana syntyneitä konsensusta. Sen sijaan piispainkokous pitää ongelmallisena erilaisia virasta esiintyneitä nimityksiä (diakonian virka, diakonaatti, diakonivirka), erityisesti kirkkohallituksen esityksessä esiintyvää ehdotusta ”diakonivirasta”, koska ”käsitteellisenä uutuutena” se ei riittävällä tavalla viestisi viran jatkumoa olemassa olevaan diakonian virkaan.

Piispainkokouksen näkökulmasta kysymys siitä, mitä virka sisältää ja mitkä ammattiryhmät siihen kuuluvat, voidaan ratkaista teologisesti perustellulla käsityksellä diakoniasta. Diakonian teologia ankkuroituu kirkon sosiaalieettiseen missioon, ja näin piispainkokouksen mukaan pystytään välttämään turhat jännitteet yhtäältä karitatiivisesti ymmärretyn, toisaalta varhaisen kirkon aikaan ulottuvan ja ekumeenisista yhteyksistä nousevan käsityksen välillä.

Piispainkokous toteaa, että kysymykseen siitä, mitkä työntekijäryhmät tulisivat osaksi uutta virkaa saadaan erilaisia näkökulmia painottamalla erilaisia vastauksia. Erityistä keskustelua on herättänyt kanttorien kuuluminen uudistettavan viran piiriin. Piispainkokous ei näe erityisiä syitä, miksi kanttori eivät voisi kuulua uudistettavan viran piiriin, mutta pitävät käytännössä viisaana, että diakonian vihkimysviran kehittämisessä edettäisiin vaiheittain, niin että ensi sijassa sen piiriin kuuluisivat diakonian viranhaltijat, nuorisotyönohjaajat, varhaiskasvatuksen ohjaajat, lapsityönohjaajat ja lähetyssihteerit.

Vihkimyksessä saatavista hengellisistä oikeuksista piispainkokous esittää ”maltillisesti määriteltyjä oikeuksia”: oikeus saarnata jumalanpalveluksessa kirkkoherran luvalla, oikeus hoitaa

³ Esitykset diakonian virkaan kuuluvista työntekijäryhmistä: *Perustevaliokunta* 2003 ja 2011: diakonian viran haltijat, nuorisotyönohjaajat; *Diakonianvirka 2008 -mietintö*: diakonian viran haltijat, nuorisotyönohjaajat, lapsityönohjaajat ja myöhemmin muut tarpeelliset; *Kirkkohallituksen esitys 2011*: lehtorit, kanttorit, diakonian viran haltijat, nuorisotyönohjaajat, lähetyssihteerit, lapsityöntekijät ja *Kirkkohallituksen esitys 2015*: kristillisen lähimmäisenrakkauden, kasvatuksen ja sielunhoidon tehtävissä toimivat; *Lakivaliokunta* 2011: kokonaisharkinnan mukaan, *Lakivaliokunta* 2015: yksimielisyys vain karitatiivisen diakonian kuulumisesta uuden viran piiriin.

sanajumalanpalveluksia ja muuta jumalanpalveluselämää omalla työalallaan sekä oikeus avustaa ehtoollisella.

Piispainkokouksen näkemyksen mukaan piispainkokouksella tulisi oikeus antaa vokaatio uudistettuun virkaan myös yhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen palvelukseen.

Uudistetun viran hallinnollisesta edustuksellisuudesta piispainkokous toteaa, että Kirkkohallituksen esityksessä on ”virkateologista horjuvuutta”. Kirkkohallituksen esityksessä esitetään kiintiöityjä paikkoja vain kirkkohallituksen täysistuntoon ja tuomiokapituliin, kun taas kirkolliskokouksessa ja hiippakuntavaltuustossa ”diakonivirkaan vihityt saattaisivat edelleen tulla valituiksi nykyiseen tapaan ainoastaan ei-pappeina maallikkokiintiössä”. Piispainkokous toteaa ristiriidan, mutta ei esitä siihen periaatteellista ratkaisua. Käytännössä piispainkokous haluaa välttää hallinnon paisumisen ja monimutkaistumisen.

Lakivaliokunta toteaa, että kirkkohallituksen, perustevaliokunnan ja piispaikokouksen käsitykset diakonian viran uudistuksesta ovat historiallisesti poikenneet toisistaan ja poikkeavat oleellisilta osiltaan myös vuoden 2015 dokumenteissa. Oikeudellisesta näkökulmasta uudistus voidaan toteuttaa minkä tahansa kolmen eri mallin mukaan.

Lakivaliokunnan mukaan kirkkohallituksen esityksen sisältämät ratkaisut vokaation, vihkimyksen ja kaitsennan järjestämisestä ovat päälinjoiltaan hyväksyttävissä. Lakivaliokunta yhtyy piispainkokouksen esitykseen siitä, että vokaatio voidaan antaa myös muun kuin kirkollisen työnantajan palvelukseen ja eroaa perustevaliokunnan näkemyksestä, jossa vokaatio pitäisi aina saada seurakunnalta (vaikkakin pitää sitä oikeudellisesti mahdollisena).

Lakivaliokunta toteaa, että lausunnot poikkeavat toisistaan siinä, minkä työalojen tulisi kuulua vihkimysviran piiriin. Toisin kuin perustevaliokunta ja piispainkokous, lakivaliokunta näkee, että ongelma on vihkimysviran teologian jäsentymättömyydestä. Lakivaliokunnan mukaan ”vihkimysviran teologisesta pohjasta ei ole riittävää yksimielisyyttä”.

Lakivaliokunta tunnistaa nykytilan ongelmalliseksi, sikäli kuin vihkimystä koskevat säännökset puuttuvat, eri hiippakunnissa vallitsevat erilaiset vihkimyskäytännöt, viranhaltijoiden oikeuksista ja viran tunnuksista ei ole säädetty yhteisesti ja virka ei kuulu hengellisen kaitsennan piiriin. Tämän lisäksi lakivaliokunta katsoo, että kirkko ei täytä ”ekumeenisia sitoumuksia”.

Lakivaliokunnan ehdotuksen mukaan ”diakonaatin” käsitteen avulla voitaisiin ratkaista kirkkohallituksen esityksen jättämät avoimet kysymykset. Diakonaatti-käsitteen mukaan tuomisen katsotaan muuttavan kirkkohallituksen esitystä merkittävällä tavalla ja vaativan jatkokäsittelyä.

Lakivaliokunta velvoittaa, että jatkovalmistelussa otetaan kantaa kahteen seikkaan:

- 1) [...] voidaanko lakivaliokunnan kuvaamalla tavalla diakonaattikäsitettä hyödyntämällä saavuttaa uudistuksen sisällöstä sellainen yksimielisyys, että edellä esitetyt ongelmat voidaan välttää.
- 2) [...] perustevaliokunnan lausunnosta ilmenevät nykytilanteeseen liittyvät ongelmat ratkaistaan. Jatkovalmistelussa on selvitettävä, voidaanko nykytilan ongelmia ratkaista piispainkokouksen päätöksellä ilman, että tarvitaan lainsäädäntömuutoksia.

Selvityksen loppuosa tarkastelee lakivaliokunnan edellyttämiä kysymyksiä ja pyrkii vastaamaan lakivaliokunnan kysymyksiin uudistusprosessin läpiviemisen mahdollisuuksista

Diakonaatti-käsitteen hyödyntäminen

Lakivaliokunnan esitys

Lakivaliokunnan mukaan kirkkohallituksen esityksessä käytetty ”diakonivirka” -käsite ei ole soveltuva uuden viran nimekkeeksi, koska läheisellä ”diakonian virka” -käsitteellä on kirkollisessa lainsäädännössä kirkkohallituksen esityksessä käytetystä käsitteestä poikkeava merkityssisältö. Lakivaliokunnan tulkinnan mukaan kirkkojärjestyksessä ”diakonian virka” on rinnasteinen käsitteille ”kirkkoherran virka” ja ”kanttorin virka”. Vuoden 2011 lakivaliokunnan mietintöön vedoten lakivaliokunta esittää, että diakonaatti-käsitteen käyttäminen erilaisten palvelutehtävien yläkäsitteenä mahdollistaisi erilaisten virkanimikkeiden kokoamisen käsitteen alle ilman että työntekijöiden työnkuvat tai ammatilliset identiteetit hämärtyisivät liiaksi.

Lakivaliokunnan ehdotuksessa voidaan tunnistaa kaksi kärkeä. Esitys koskee yhtäältä sitä, että käytössä tulisi olla selkeä, teologisesti perusteltu yläkäsite kahden muun vihkimysviran säikeen rinnalla olevalle viralle. Käsitteellisellä tasolla haettu yläkäsite suhteutuisi erilaisiin virkanimikkeisiin kuten pappisvirka suhtautuu kirkkoherran/seurakuntapastorin virkanimekkeeseen. Toisaalta esitys koskee sitä, voisiko diakonaatin käsite toimia tällaisena yläkäsitteenä. Lakivaliokunnan tunnistamiin avoimiin kysymyksiin kuuluvat vihkimysviran piiri teologisena kysymyksenä ja konkreettisena kysymyksenä siitä, mitkä työalat kuuluvat uuden viran piiriin sekä hallinnolliseen edustuksellisuuteen liittyvät kysymykset.⁴

Diakonaatti-käsite virkauudistusprosessissa

Diakonaatin käsite on ollut osa diakonia virasta käytyä keskustelua ainakin Seppo A. Teinosen Teologisessa aikakauskirjassa 1972 julkaisemasta artikkelista *Diakonaatti uudistumassa* asti. Mikko Malkavaara ajoittaa ”diakonaattikeskustelun alun” 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen. Keskustelua väritti *Kaste, ehtoollinen ja virka* -asiakirjan myötä virinnyt kiinnostus tarkastella viran kolmisäikeisyyttä, 1980-luvulla intensiivisesti käyty keskustelu pappisviran avaamisesta naisille sekä diakonian vihkimyksessä tapahtuneet käytännön muutokset ja diakonin virkanimikkeestä käydyt keskustelut. 1980-lopulla käynnissä oli useita kirkon ja yhteiskunnan tulevaisuutta ja muutosta käsitteleviä prosesseja, joihin osittain liittyi myös virkarakenteesta yleisemmin käyty keskustelu.⁵

Viran kolmisäikeisyys ja diakonaatin käsite liitettiin toisiinsa viimeistään 1988 alkaneessa selvitystyössä, jonka seurauksena 1991 julkaistiin Risto A. Ahosen diakonaattia käsittelevä tutkimusraportti *Diakonaatin uudistus – Diakonian viran kehittäminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ja muissa luterilaisissa kirkoissa*. Keskeisiksi kysymyksiksi tässä tutkimuksessa nostettiin diakonian viran statuksesta vallitsevat eriävät käsitteet. Siinä missä kirkkolaki ja kirkkokäsikirja pitivät diakoniaa kirkon viran osana, seurakunnissa diakonin virka miellettiin maallikkoviraksi. Ahoselle diakonian viran kehitykselle oli kaksi mahdollista suuntaa; joko virkaa kehitetään maallikkovirkana tai osana kolmisäikeistä virkaa. Ahosen ehdotus oli, että diakonaattiuudistus toteutetaan siirtymällä selkeämmin kolmisäikeisen viran malliin, jossa diakonian virka nivelletään kirkon viran osaksi. Piispa kokous esitti, että jatkotyöskentely selvittäisi kehitetäänkö diakonaattia osana pappisvirkaa vai siitä erillisenä ordona.⁶

⁴ Lisäksi lakivaliokunta listaa perustevaliokunnan tunnistamat nykytilanteen kysymykset: vihkimystä koskevien säännösten puuttuminen, eri hiippakunnissa vallitsevat erilaiset vihkimystä koskevat käytännöt, tarve säätää diakonia viranhaltijoiden oikeuksista ja viran tunnuksista, viran saaminen hangellisen kaitseksen piiriin sekä ekumeenisten sitoumusten täyttäminen. Lakivaliokunnan mietintö 5/2015, 10.

⁵ *Diakoninvirka*, 9-10; Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 132-151;.

⁶ Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 159-160.

Piispainkokouksen toimeksiannosta työskennellyt virkarakennetyöryhmä jätti raporttinsa *Kirkon virkarakenteen kehittäminen* 1992. Raportti toteaa, että ”diakonaattia” voidaan kehittää joko osana yhtä virkaa, jossa on useampia säikeitä, tai erillisenä virkana. Kummassakin vaihtoehdossa diakonaatti voidaan ymmärtää laaja-alaisena palveluvirkana, johon on mahdollista liittää useampia työntekijäryhmiä, tai yksinomaan karitatiivisena virkana. Raportti itse kannattaa diakonaatin liittämistä osaksi yhtä kirkon virkaa laaja-alaisena palveluvirkana. Diakonaattiin vihkeminen tarkoittaisi vihkimistä kirkon erityiseen virkaan.⁷

Käydyssä keskustelussa nousi esiin erottelu diakonisesta tehtävästä tai funktiosta ja sen suhteesta erityiseen diakonian virkaan/diakonaattiin. Kysymys oli, toteutuuko kirkon diakoninen tehtävä jo olemassa olevien virkojen kautta vai edellyttääkö sen toteutuminen virkojen uudistusta ja erillistä diakonista vihkimysvirkaa? Piispainkokouksen painotus oli diakonian viran kehittäminen olemassa olevan tilanteen pohjalta niin, että tarkastellaan diakonivirkaan vihkimistä, diakonian viranhaltijoiden ehtoollisenjako-oikeuden laajentamista sekä muiden työntekijäryhmien, kuten nuorisotyönohjaajien, suhdetta diakonin virkaan. Kantaa tuli myös ottaa lehtorin virkaan.⁸

Virkarakennetyöryhmä (1992) ei pystynyt esittämään laajasti hyväksytyä käsitystä diakonaatista osana kolmisäikeistä virkaa. Jatkotyöskentelyssä diakonaattia lähdettiin tarkastelemaan ”osana sanan ja sakramenttien virkaa”, kuitenkin ”pappisvirasta erillisenä”, mutta ”kirkon erityisen viran olennaisena osana”. Toimeksiantovaiheessa piispainkokous ja perustevaliokunta olivat yksimielisiä; sanan käsite määriteltiin teologisesti avaraksi niin että sanan julistukseen kuuluu aina myös rakkaus ja näin diakonaatti voidaan ymmärtää osana kirkon virkaa.⁹

Diakonaattikomitean raportti *Yhdessä kirkon virassa* (1997) päätyi esittämään kaksisäikeistä virkamallia, jossa papin ja piispan viran rinnalla on laaja-alainen diakonaatti.¹⁰ Perustevaliokunta esitti, että viran säikeet tulisi pitää selkeästi erillään ja diakonaatin sijasta tulisi käyttää nimitystä ”erityisen palvelun virat”, joiden yhdistävänä tekijänä on kasvatuksen ja opetuksen muodostama ”katekeettinen funktio”. *Yhdessä kirkon virassa* -raportin esitykset nousevat aikaisemmasta keskustelusta, jossa ”diakonaatti” ei välttämättömällä tavalla liity viran kolmisäikeisyyteen eikä edes vihkimysvirkaan.

Seuraavassa virkauudistusta käsitelleessä raportissa *Palvelijoiksi vihityt* (2002) palataan sekä kolmisäikeisen viran ajatukseen että diakonaatti-käsitteen käyttöön. Työryhmä katsoi, että diakonian viran uudistusta ei voida tehdä ilman kirkon viran laajempaa teologista tarkastelua ja teologiseksi pohjaksi uudistukselle se esittää kolmisäikeisen viran mallia. Esitetyssä mallissa yhteen kolmisäikeiseen hengelliseen virkaan on yksi vihkimys, sen kolmannen säikeen nimitys on ”diakonaatti” ja virkanimikeiltään diakonaattiin vihityt voisivat olla diakoneja, kanttoreita tai nuorisotyönohjaajia.¹¹ Piispainkokous torjui diakonaatti-käsitteen käytön lausunnossaan 1/2003.

Palvelijoiksi vihityt -selvitystä seurannut Virkarakennetyöryhmä 2004 tarkastelee moniulotteisesti virkateologiaan liittyviä terminologisia haasteita, erityisesti käsitteiden ”kirkon virka” ja ”pappisvirka” suhdetta sekä diakonaatin suhdetta näihin. Käsitteistön monitulkintaisuuden taustalla on kysymys siitä, mikä tai mitkä näistä viroista määrittyvät CA V:n kautta ja millä käsitteellä viitataan siihen ”virkaan”, jonka säikeitä piispuus, pappuus ja – työryhmän keskusteluun palauttama - ”diakonaatti” ovat. Samalla työryhmä huomauttaa, että ekumeenisessa keskustelussa diakonaatti-käsitteeseen saattaa liittyä

⁷ Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 16-163; kts. myös *Diakonivirka*, 9-10.

⁸ Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 162-163.

⁹ *Diakonivirka*, 6, Malkavaara *Diakonia ja diakonivirka*, 183. *Yhdessä kirkon virassa* 1997, 16-18.

¹⁰ *Diakonivirka*, 9.

¹¹ *Palvelijoiksi vihityt*, 128.

väärinymmärryksen mahdollisuus: katolisessa kirkossa käsitteen alaan kuuluu yksiselitteisesti diakonin virka, eikä myöskään Porvoon sopimus tunneta käsitettä ”diakonaatti”, vaan puhuu ”diakonin tehtävästä/virasta” (*diaconal ministry*).¹²

Diakonaattityöryhmä 2007:n raportissa *Diakoninvirka* (2008) käytetään yläkäsitettä ”erityinen virka” viittamaan siihen instituutioon, jolle yhteinen pappuus on luovuttanut kirkon tehtävien julkisen hoidon. Erityinen virka erottautuu maallikkoudesta siinä, että siihen kutsutaan, vihitään ja sitä hoidetaan julkisesti. CA 5:ssä kuvattu pappisvirka on tulkittava sananteologisesti, eikä yleiskuvauksena erityisestä virasta. Kaikkia erityisen viran alle kuuluvia tehtäviä ei tarvitse liittää CA V:n ”sanan ja sakramenttien virkaan”. *Diakoninvirka* -raportti käyttää käsitteitä diakoninvirka ja diakonaatti ainakin osittain synonyymisinä.¹³ Raportin perusteella ei voi tehdä merkittävää erottelua ”diakonaatti” ja ”diakoninvirka” -käsitteiden välillä, mutta raportti itse toteaa, että ”perinteisin ja yksikertaisin ratkaisu on kutsua kokoavaa virkaa yksinkertaisesti käsitteellä diakoninvirka [...] Käsitteet *diakoninvirka – diakoni* vastaavat käsitteitä *pappisvirka – pappi*”.¹⁴

Vastoin *Diakoninvirka*-asiakirjan suositusta asiakirjaa seurannut kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle 2011 käyttää systemaattisesti käsitettä ”diakonaatti”. Esitys itsessään ei sisällä teologista pohdintaa eikä käytetystä käsitteestä voida päätellä sen taustalla olevaa virkateologiaa. Asiakirja itse toteaa nojaavansa *Diakoninvirka* -raportin teologiaan. Piispainkokouksen lausunnoissa on sekä 2011 että 2015 (2/2011 ja 2/2015) esitetty, että diakonaatti-käsitteen sijasta tulisi käyttää käsitettä diakonian virka.

Arviointi

Teologisesti diakonaatin käsite on virkarakenneuudistusprosessissa liittynyt voimakkaasti kysymykseen viran kolmisäikeisyyden ymmärtämisestä. Risto Ahosen selvityksessä 1991 oleellisin erottelu koski diakonian viran statusta ja jatkokehitystä joko maallikkovirkana tai osana kolmisäikeistä virkaa. Valittu suunta assosioi diakonin viran vihkimysvirkaan, mutta teologista selvyyttä ei ollut siitä, nähdäänkö diakonaatti osana pappisvirkaa vai siitä erillisenä ordona. Vuoden 1997 raportti esitti kaksijakoista virkamallia jossa diakonisen palvelun virat erotetaan omaksi kategoriakseen papin ja piispan viran rinnalle. Diakonaatti-käsite palasi keskusteluun 2002 raportissa, jonka teologinen perusratkaisu oli yksi vihkimys yhteen virkaan, jonka kolmantena säikeenä on ”diakonaatti”. Vuoden 2004 raportti käsitteli erityisesti kysymystä viran ykseyden ja kolmen ordon välisestä suhteesta esittäen 2002 raportin linjoilla, että piispan, papin ja diakonaatin virat olisivat yhden ordon ulottuvuuksia, eivät itsenäisiä ordoja. Työryhmä käytti diakonaatin käsitettä, mutta huomautti sen olevan ekumeenisissa yhteyksissä mahdollisesti harhaanjohtava. Lopulta työryhmä katsoi ajautuneensa umpikujaan ”sen johdosta, että peruskysymys diakonaatin teologisesta luonteesta on epäselvä”.¹⁵ Merkillepantavaa on, että piispainkokouksen kanta diakonaatti-käsitteen käyttämisestä on vaihdellut kielteisestä (2003) myönteiseen (2006). Työskentelyä jatkamaan perustettu Diakonaattityöryhmä 2007 päätyi suosittamaan käsitettä ”diakoninvirka” kokoavaksi yleiskäsitteeksi. Tätä seurannut kirkkohallituksen esitys kirkkolain muuttamiseksi yhtäältä katsoo nojaavansa raportin teologiseen sisältöön, toisaalta palauttaa diakonaatti-käsitteen kuvaamaan piispan ja papin virkojen rinnalle perustettavaa kolmatta virkaa.¹⁶

¹² Virkarakenneyöryhmä 2004, 8.

¹³ Esim: ”Piispan ja papin virkaan sekä diakoninvirkaan on kuhunkin erillinen vihkimyksensä” ja ”Diakonaattiin sisältyvään virkaan tullaan vihkimyksen kautta”. Diakonian virka, e. Vihkimys.

¹⁴ *Diakoninvirka*, 40.

¹⁵ Virkarakenneyöryhmä 2004, 1 (saatekirje kirkkohallitukselle)

¹⁶ Kirkkohallituksen esitys 1/2015, 5.

Diakonaatin käsite on virkarakenneuudistuksen eri vaiheissa liitetty hyvin erilaisiin virkateologisiin ratkaisuihin, mitä tulee kysymyksiin viran kolmisäikeisyyden tulkinnasta, kirkon (hengellisen) viran/vihkimysviran suhteesta CA V:n tarkoittamaan pappisvirkaan sekä konkreettisempiin kysymyksiin kutsun, vihkimyksen ja virkasuhteen välisistä yhteyksistä. Kirkkohallituksen esitykset 2010 ja 2015 eivät ole sisältäneet erillistä virkateologista pohdintaa. Niitä edeltänyt Kotilan *Diakonianvirka*-raportti puolestaan ei suosita diakonaatti-käsitteen käyttämistä.

Edellä esitetyn perusteella on ilmeistä, ettei diakonaatin käsite ole ollut missään keskustelun vaiheessa yleisesti hyväksytty. Käsite ei yksiselitteisesti liity mihinkään tiettyyn virkateologiseen malliin. Ei ole todennäköistä, että diakonaatti-käsitteen käyttäminen ratkaisisi 2015 asiakirjoissa esiin nostetut virkateologiset, viran piiriin ja hallinnolliseen edustavuuteen liittyvät kysymykset.

Nykytilanteeseen liittyvien ongelmien ratkaiseminen, mahdollisesti piispainkokouksen päätöksellä

Perustevaliokunnan lausunnon mukaan diakonian viran nykytilanteeseen liittyy seuraavia ongelmia: (a) vihkimistä koskevat säännökset puuttuvat kirkkolaista, (b) eri hiippakunnissa on erilaiset vihkimyskäytännöt, (c) tarve säätää diakonian viranhaltijoiden oikeuksista ja viran tunnuksista, (d) viran saaminen hengellisen kaitsennan piiriin sekä (e) kirkon ekumeenisten sitoumusten täyttäminen.¹⁷

Tarkastelen seuraavaksi mahdollisia tapoja ratkaista nämä ongelmat kiinnittäen erityisesti huomiota ratkaisuvaihtoehtoihin, jotka voidaan toteuttaa piispainkokouksen päätöksellä.

a) Vihkimistä koskevat säännökset puuttuvat kirkkolaista

Kirkkolain muutokset hyväksyy eduskunta kirkolliskokouksen ehdotuksesta. Kirkkojärjestyksen muutokset hyväksyy kirkolliskokous. Piispainkokous ei voi muuttaa kirkkolakia, eikä vihkimistä koskevia säännöksiä voida lisätä kirkkolakiin muutoin kuin kirkolliskokouksen kautta.

Vuoden 2015 jälkeen kirkolliskokous on saanut päätökseen mittavamman kirkkolain uudistuksen. Keväällä 2018 hyväksytty kirkkolaki on Opetus- ja kulttuuriministeriössä valmistelussa, mutta se ei ole vielä edennyt eduskuntaan asti.¹⁸ Uusi kirkkojärjestys tulee voimaan samanaikaisesti uuden kirkkolain kanssa.

Esitetyssä uudessa kirkkolaissa kirkon virkaa käsitellään luvussa 7 Pappisvirka. Virkaan vihkimisestä laki toteaa, että ”*pappisviralla* tarkoitetaan luterilaisten tunnustuskirjojen mukaista evankeliumin julistamiseksi ja sakramenttien jakamiseksi asetettua kirkon virkaa, johon kutsutaan ja johon vihitään pappisvihkimyksessä” ([uusi] KL luku 7, 1 §) ja että ”Pappisvirkaan vihittäväksi hyväksymisestä päättävät piispa ja tuomiokapituli.” ([uusi] KL luku 7, 2 §)

Uudistetussa kirkkojärjestyksessä virkaa käsitellään niin ikään luvussa 7. Kirkkojärjestys määrittää, että pappisvirkaan vihkimyksen toimittaa piispa (KJ luku 7, 2 §) sekä pappisvihkimyksen edellytyksistä (KJ luku 7, 3 §).

Uudistettu kirkkojärjestys käsittelee piispan vihkimistä tai virkaan asettamista todeten, että piispan vihkimisen tai virkaan asettamisen toimittaa arkkipiispa tai virassa vanhin piispa. ([uusi] KJ 4 luku Hiippakunta, 2 §). Pappien vihkiminen tai virkaan asettaminen mainitaan lisäksi 4. luvun 3 § ja 4§.

¹⁷ Perustevaliokunnan lausunto 2/2015, 7-8.

¹⁸ <https://minedu.fi/hanke?tunnus=OKM030:00/2019>

Kirkkojärjestys erikseen kieltää piispaksi ja papiksi vihkimisen muita kuin piispalta ([uusi] KJ 4 luku, 6 §)

Kirkkohallituksen esitys uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen heijastelee uudistusta edeltänyttä kirkkolakia ja -järjestystä. Mahdollisia uudistuksia tulee tarkastella suhteessa uuteen kirkkolakiin ja -järjestykseen. Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen muutoksia ei voida toteuttaa piispainkokouksen päätöksellä. Uudistuksen etenemisen kannalta on harkittava, mitkä muutokset edellyttävät kirkkolain ja -järjestyksen muutosta ja mitä muutoksia voidaan edistää piispainkokouksen päätöksillä.

b) Eri hiippakunnissa on erilaiset vihkimyskäytännöt

Piispainkokous on antanut 24.5.2016 kirkkolain 21 luvun 2 §:n kohtien 2 ja 5b nojalla suosituksen diakonian virkaan vihkimisestä. Piispainkokouksen ohje perustuu jo olemassa olevan diakonian virkaan vihkimyksen systemaattiseen käyttöönottoon kaikissa hiippakunnissa. Vihkimyksen perusteeksi kelpuutetaan diakonian virkaan vaadittava tutkinto. Huomionarvoista on, että vihkimystä edeltävä ordinaatiovalmennus esitetään toteutettavaksi moniammatillisesti sisältäen myös kanttorit ja nuorisotyöntekijät, vaikka näille ei esitetä vihkimystä.¹⁹

Kymmenkohtaisessa suosituksessa esitetään, että:

1. Piispa, kukin hiippakunnassaan, vihki diakonian virkaan kutsutut henkilöt Kirkkokäsikirjan mukaisesti.
2. Vihkimisen ehtona on tutkinto, jonka kirkkohallitus on hyväksynyt diakonian virkaan kelpoistavaksi tutkinnoksi (Kirkon säädöskokoelma Nro 122).
3. Vihkimistä haetaan piispalta henkilökohtaisella hakemuksella. Hakemuksen tulee sisältää todistus suoritetusta tutkinnosta, virkatodistus, jossa on tieto kasteesta, konfirmaatiosta ja kirkon jäsenyydestä, sekä kuvaus tehtävästä, johon vihkimystä pyydetään.
4. Diakonian virkaan vihkimisestä päättää piispa.
5. Hiippakunta huolehtii vihkimistä hakeville annettavasta ordinaatiovalmennuksesta.
6. Vihkiä voidaan henkilö, joka on kutsuttu hoitamaan diakonian virkaa kirkon palveluksessa.
7. Vihkiä voidaan myös henkilö, joka on kutsuttu hoitamaan diakoniaan liittyviä tehtäviä (KJ 4:3 §) seurakunnan, kristillisen järjestön, valtion, kunnan, säätiön, yksityisen järjestön tai muun yhteisön palveluksessa ja joka osallistuu erikseen sovittavalla tavalla kirkon tehtävän toteuttamiseen (KL 4:1 §).
8. Piispa antaa virkaan vihitylle diakoniankirjan. Diakonian virasta luovuttaessa diakoniankirja palautetaan piispalle.
9. Diakonian virkaan vihityistä pidetään henkilötietolain (523/1999) 8 §:n 1 momentin 5 kohdan nojalla henkilörekisteriä tuomiokapitulissa. Rekisterissä voidaan tallettaa vihityn nimi ja syntymäaika, vihkimysaika ja -paikka, kuka on vihkinyt ja mihin tehtävään.
10. Diakonian virkaan vihityillä on oikeus käyttää viran tunnuksena vihreää virkapaitaa sekä jumalanpalveluksessa stolaa, joka kulkee vasemmalta olkapäältä vinottain rinnan yli.

Piispojen antama suositus auttaa yhdenmukaistamaan diakonian virkaan hakeutuvien vihkimyskäytäntöjä. Piispainkokouksen ohjeistuksella ei kuitenkaan voida velvoittaa diakonian virkaan pätevää henkilöä hakemaan vihkimystä eikä diakonian virkaan vihkimyksestä voida tehdä ehtoa diakonian virassa toimimiselle. Vihkimyksen ehtojen suhteen suosituksessa on tiettyä epä johdonmukaisuutta. Vihkimisen ehtona mainitaan ”tutkinto, jonka kirkkohallitus on hyväksynyt diakonian virkaan kelpoistavaksi tutkinnoksi”, mutta vihkimistä hakiessa mainitaan myös ”kuvaus

¹⁹ Suositus diakonian virkaan vihkimisestä 2016.

tehtävästä, johon vihkimystä pyydetään”. Tehtävänkuvauksella vihkimys näyttää kytkeytyvän tutkinnon lisäksi myös työtehtävään.

Suositus koskee niitä hakijoita, jotka ovat suorittaneet piispainkokouksen määrittämän diakonian virkaan pätevöittävän ammattikorkeakoulututkinnon. Piispainkokouksella on valtuudet muuttaa nykyisen diakonian viran kelpoisuusehtoja. Pragmaattisena etenemisvaihtoehtona eri ammattiryhmien liittämiseksi vihkimysvirkaan voisi olla vihkimyksen ehdoiksi määriteltujen tutkintojen tarkastelu.

Jos hiippakunnat noudattavat piispainkokouksen suositusta, kaikille vihkimystä toivoville diakonian virkaan kelpoistavan tutkinnon suorittaneille on mahdollisuus hakea diakonian virkaan vihkimystä omassa hiippakunnassaan. Tämä yhdenmukaistaa eri vihkimyskäytäntöjä nykyiseen diakonian virkaan kelpoisten ja vihkimystä hakevien kohdalla.

- c) Tarve säätää diakonian viranhaltijoiden oikeuksista ja viran tunnuksista

Viran tunnukset

Viran tunnukset ja viranhaltijoiden oikeudet liittyvät toisiinsa siten, että viran tunnusten katsotaan ilmentävän virkaan kuuluvia oikeuksia. Viran tunnuksista säätely on vaihdellut eri aikoina.

Aikaisemmin papin vaatuksesta on säädetty kirkkolaisissa, viimeisten vuosikymmenien aikana piispainkokouksen ohjeistuksella. Myös kirkkokäsikirja sisältää viittauksia vihittävien vihkimyksissä saataviin tunnuksiin ja erityisesti liturgisesta pukeutumisesta on ohjeistettu 2009 julkaistussa jumalanpalveluksen oppaassa *Palvelkaa herraa iloiten*.

Kirkkolaki: Pappisviran keskeisin tunnus on messukasukka, joka liittyy vihkimyksessä saatuun oikeuteen viettää ehtoollista. Samoin stola liittyy yhtäältä viran liturgisiin vastuisiin, toisaalta viran lahjaluonteeseen. Vuoden 1964 kirkkolaisissa määriteltiin ”pappispuvun merkkien” ja pappisviran yhteenkuuluvuus siten, että pappisviran menettäessään henkilö menettää myös oikeuden ”käyttää pappispuvun merkkejä”.²⁰ Vuoden 1994 kirkkolaisissa tai kirkolliskokouksen 2018 hyväksymässä uudessa kirkkolaisissa ei enää oteta kantaa papin liturgiseen asuun tai virkapukuun. Virkapukua ovat säädelleet piispainkokouksen ohjeet.²¹

Kirkkokäsikirja: Kirkkokäsikirjassa papiksi vihkimisen kaavassa vihkimisen yhteydessä mainitaan vihittävälle puettava stola ja messukasukka. Vihittävillä on yllään alba.

Piispaksi vihkimisessä vihittävällä on yllään alba ja stola. Vihittävä puetaan kuorikaapuun ja arkkipiispa luovuttaa vihittävälle piispan viran tunnukset ja valtakirjan. Kirkollisten toimitusten oppaassa *Sinä olet kanssani* piispan viran tunnuksina mainitaan piispanristi, mitra eli hiippa ja piispansauva.²²

Diakonian virkaan vihkimisen kaavassa vihkimisen yhteydessä mainitaan stolan pukeminen vihittävälle. Vihittävillä on yllään alba.

Piispainkokous: Piispainkokous on antanut kattavat ohjeet viran tunnuksista ja virkapukeutumisesta 2001 ja ne korvattiin 2010 annetulla ohjeella.

2001 ohjeistuksessa pappisviran virkatunnuksiksi määritellään miehille kaftaani tai musta papinpaita ja naisille Vuokko Nurmestiemen suunnittelema asukokonaisuus tai musta papinpaita. Piispalla paidan väli on violetti. Lehtorin puku on Riitta Immosen 1950-luvulla suunnittelema musta puku. Muitten

²⁰ KL 1964 119 §.

²¹ Juhana Pohjola, *Kutsuminen, siunaaminen ja lähettäminen – Ordinaatiokaavojen käsitys pappisvihkimyksestä ja -virasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1963-2003*, 237.

²² *Sinä olet minun kanssani*, 121.

”hengellisten työn virkojen” tunnuksista ja virkapukeutumisesta piispainkokous ei antanut ohjetta, vaikka niiden historiallisia muotoja tarkasteltiin ohjeistuksen taustamuistiossa.

2010 ohjeistus noudattelee pääsääntöisesti 2001 ohjetta kuitenkin niin, että naispuolisen papin virkatunnuksena on lähtökohtaisesti Valonsäde-papinjakku tai musta papinpaita, joskin Vuokko Nurmesniemen suunnittelemaa pukuakin saa vielä käyttää. 2010 ohjeistus määrittelee myös, että naispuoleisen papin virkapukuun kuuluvaa ristiä ei käytetä piispan virka-asussa. Lisäksi piispainkokous viittaa 2009 hyväksytyyn jumalanpalveluksen oppaaseen, jossa käsitellään pukeutumista jumalanpalveluksessa. Piispainkokouksen 2010 ohjeistuksessa ei viitata diakonian viran tunnuksiin, mutta 2009 jumalanpalveluksen oppaassa määritellään diakonian työntekijän liturgista pukeutumista.

Diakoniatyöntekijöiden liitto on antanut ohjeita diakonian viranhaltijoiden pukeutumiseen ohjeistuksessa, jonka viimeinen päivitys on vuodelta 2015. Ohjeistuksessa viitataan ”virkaan vihkimisessä saataviin tunnuksiin, joita ovat virka-asu ja -merkki, joita käyttäessään diakoniatyöntekijä edustaa kirkko ja diakoniatyöntekijöiden ammattikuntaa”. Diakoniatyöntekijöiden liitto käsittelee ohjeistuksessaan diakonissa juhlapukua, vihreän tai sinisen virkapaidan käyttöä, virkamerkin käyttöä sekä diakoniaripuksen käyttöä. Ohjeistuksen mukaan kirkosta eronnut ja diakonikirjan piispalle palauttanut henkilö ei ole oikeutettu käyttämään diakonian viran tunnuksia.²³

Viranhaltijoiden pukeutumista ohjeistetaan tällä hetkellä piispainkokouksen päätöksillä. Piispainkokous voi tehdä päätöksen diakonian viranhaltijoiden pukeutumisesta.

Viranhaltijoiden oikeudet

Viranhaltijoiden oikeuksilla tarkoitetaan virkaan kirkkolaissa, kirkkojärjestyksessä ja kirkkokäsikirjoissa liittyviä tehtäviä. Nykyisessä kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä säädetään papin (KJ III Osa 5 luku 1§) ja piispan (esim. KL 5 luku 1§, 3§, KJ V osa 18 luku 1§) tehtävistä. Lisäksi kirkkojärjestys toteaa, että seurakunnassa tulee olla diakonian virka (KJIII Osa, 6 luku 1§). Diakonian viran tehtäviä ei määritellä.

Piispainkokous ei voi säätää sellaisista oikeuksista, jotka tulee määritellä kirkkolaissa tai kirkkojärjestyksessä. Piispainkokous ei myöskään voi muuttaa kirkkokäsikirjan vihkimyskaavoja.

Ilman kirkkojärjestyksen muuttamista diakonian virkaan liittyviin oikeuksiin voidaan puuttua vain pragmaattisella tasolla. Virkauudistusprosessin eri aikoina diakonian virkaan on kaavailtu liitettäväksi erilaisia oikeuksia. Viimeisimmissä esityksissä esitetään vain maltillisia uudistuksia, joilla tarkoitetaan jo olemassa olevien diakonian viranhaltijoiden mahdollisten tehtävien systematisointia ja liittämistä vihkimyksessä saataviksi oikeuksiksi. Kirkkohallituksen esityksessä 2015 näiksi oikeuksiksi mainitaan: oikeus kirkkoherran luvalla saarnata jumalanpalveluksessa sekä hoitaa sanajumalanpalveluksia omalla työalallaan, pysyvä oikeus ehtoollisella avustamiseen sekä oikeus viedä konsekroidut ehtoollisaineet sairaille ja vanhuksille. Vihkimyksen perusteella diakonian virassa toimiva on valtuutettu eliniäkseen edustamaan kirkkoa ja heillä olisi oikeus ja velvollisuus käyttää viran tunnuksia ja virka-asua. Perustevaliokunta, piispainkokous ja lakivaliokunta (2015) pitävä kirkkohallituksen tätä esitystä tyydyttävänä.

Epätyydyttävänä sen sijaan pidetään kirkkohallituksen esitykseen (2015) sisältyvää hallinnollista edustuksellisuutta. Piispainkokouksen lausunnossa (2015) todetaan, että kirkkohallituksen esityksen ehdotus diakoniviran kiintiöistä kirkkohallituksen täysistunnossa ja tuomiokapitulissa mutta ei kirkolliskokouksessa tai hiippakuntavaltuustossa ilmentää esityksen virkateologista horjuvuutta.

²³ Aina oikeassa asussa (2015), https://www.dtl.fi/media/dtl-virka-asuohjeet_2015.pdf.

Kirkkohallituksen esityksessä 2015 todetaan kirkon hallintoelimissä olevan kaksi kiintiötä, maallikoiden ja pappien kiintiöt. Diakonivirka ymmärretään kirkon hengelliseksi viraksi, mistä ”tulee tehdä kirkon hallintoa koskevia johtopäätöksiä”. Tästä huolimatta kirkkohallituksen esityksessä diakonin vihkimysviran edustajia pidettäisiin joissakin tilanteissa vihkimysviran edustajina, toisissa taas maallikkojen edustajina.²⁴ Myös lakivaliokunta (2015) toteaa, että hallinnollista edustuksellisuutta koskeva pohdinta on kirkkohallituksen esityksessä jäänyt puutteelliseksi ja että hallinnollista edustuksellisuutta tulee tarkastella koko kirkon hallinnon näkökulmasta. Lakivaliokunta toteaa, ettei se katso vihkimysviran teologisesta pohjasta olevan riittävää yksimielisyyttä, mutta liittää virkateologiset ristiriidat ensisijaisesti kysymykseen vihkimysviran piiristä, ei edustuksellisuudesta. Perustevaliokunnan lausunnossa (2015) hallinnollinen edustuksellisuus liitetään kirkkohallituksen esityksessä ehdotettuun uuteen diakonivirkaan. Perustevaliokunnan näkemyksen mukaan ylipäätään ei tulisi luoda uutta virkaa vaan uudistuksessa tulisi pitäytyä nykyisen diakonian viran piirissä oleviin työntekijöihin. Uudistus ei tällöin edellytä uutta vihkikaavaa eikä muutoksia edustuksellisuudessa.

Esitetyissä näkemyksissä on horjuvuutta diakonian viran edustajan statuksesta. Yhtäältä esitetään, että vihkimyksen myötä diakonian viran edustajat ovat piispallisen kaitseksen alaisia, kuuluvat vihkimysvirkaan, sitoutuvat noudattamaan kirkon opetusta ja elinikäiseen kirkon edustamiseen. Samalla vihkimyksessä saatavat oikeudet eivät poikkea diakonian viran hoitoon liittyvistä tai seurakunnan maallikkojäsenelle mahdollisista tehtävistä muutoin kuin ehtoollisoikeuden pysyvyyden perusteella.

Työntekijäliittojen kannanotoissa kysymys uudistetun diakonian viran statuksesta tulee esiin eri tavoilla. Esimerkiksi AKin lausunnossa (2015) viitataan vihkimykseen liittyvään ”kirkon myöntämään hengelliseen auktoriteettiin”. Kanttorien jääminen uudistetun diakonian viran ulkopuolelle ilmentää lausunnon mukaan hengellisen auktoriteetin epäämistä kanttoreilta, eikä uudistetun viran edustajien liittäminen maallikoiden joukkoon kirkolliskokouksessa ja hiippakuntavaltuustossa ”ilmennä virkaan liitettävää hengellistä auktoriteettia, joka muutoin perustelee kirkkomme synodaalisen hallintorakenteen”.²⁵ AKin lausunto viittaa suoraan voimasuhteisiin ”nykyisen pappiskiintiön ja maallikkokiintiön välillä”. AKin kirkkopoliittisessa linjauksessa 2018 esitetään, että ”Mahdollinen diakonaatti otetaan mukaan osaksi synodaalista hallintoa”.²⁶ Diakoniatyöntekijöiden liiton tuore kannanotto (2019) tulkitsee AKin kirkkopoliittista linjausta niin, että ”papiston keskuudessa on valmiutta jakaa hallintoon osallistumista”.²⁷ Diakoniatyöntekijöiden liitto esittääkin, että diakonian viralla ei olisi erillistä kiintiötä vaan ”kaikki virkaan vihityt valitsevat keskuudestaan yhteisesti edustajansa kirkolliskokoukseen, kapituleihin ja kirkkohallitukseen”. Diakoniatyöntekijöiden liiton esitys vastaa piispainkokouksen huoleen hallinnon monimutkaistumisesta ja paisumisesta.²⁸

d) Viran saaminen hengellisen kaitseksen piiriin

Diakonian viran uudistuksen yhteydessä on pääasiallisesti käytetty käsitettä ”piispallinen kaitsesta”, mikä on ymmärrettävä tässä yhteydessä olennaisilta osiltaan synonyymisenä ”hengellisen kaitseksen” kanssa. Piispan kaitseksen piiriin kuuluvat asiat luetellaan kirkkojärjestyksen 18 luvussa ([uusi] KJ 4 luku). Niiden joukossa mainitaan erityisesti hiippakunnan papiston tukeminen ja ohjaaminen sekä sen valvominen että he ”hoitavat pappisviransa velvollisuudet” (KJ 1993)/ ”hoitavat pappisviran ja papin

²⁴ Kirkkohallituksen esitys (2015): ”Hiippakuntavaltuustojen ja kirkolliskokouksen kokoonpanoon ei esitetä muutoksia. Niihin diakonivirkaan vihityt saattaisivat edelleen tulla valituksi nykyiseen tapaan ainoastaan ei-pappeina maallikkokiintiössä”, 45.

²⁵ AKin lausunto diakonivirkaesitykseen 2015.

²⁶ AKin kirkkopoliittinen linjaus 2018.

²⁷ Diakoniatyöntekijöiden liitto, ”Yhteinen palveluvirka”, *Diakonian tutkimus* 1 (2019), 54-56.

²⁸ Diakoniatyöntekijöiden liiton kannanotossa esitetään myös Kirkkohallituksen 2015 esitystä laajempia virkaan liitettäviä oikeuksia, joita olisivat ”oikeus saarnata, toimittaa sanajumalanpalvelus, avustaa ehtoollisen jaossa, toimittaa kotiehtoollinen sekä avioliiton siunaaminen ja hautaan siunaaminen”. ”Yhteinen palveluvirka”, 56.

virkinsa velvollisuudet kirkon tunnustuksen, kirkkolain ja sen nojalla” (KJ 2018). Lisäksi piispan tehtäviin kuuluu ” valvoa, että kirkon tehtävään kuuluvia toimia hoidetaan seurakunnissa uskollisesti kirkon tunnustuksen, kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen sekä niihin perustuvien määräysten ja ohjeiden mukaan” (KJ 1993)/ ” valvoa, että kirkon tehtävään kuuluvia toimia hoidetaan seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä kirkon tunnustuksen, kirkkolain ja sen nojalla annettujen säädösten ja määräysten mukaan;” (KJ 2018).

Hengelliseen kaitsentaan liittyvät kurinpitomenettelyt toteutuvat tuomiokapitulin kautta. Vuoden 1993 kirkkojärjestyksessä tuomiokapitulin tehtävänä mainitaan ”hoitaa papiston henkilöstöasioita ja valvoa heidän ja seurakunnan muiden viranhaltijoiden ja työntekijöiden tehtävien hoitoa ja elämää;” (KJ1993), mutta vuoden 2018 uudessa kirkkojärjestyksessä vain yleisemmin ”tukea seurakuntien ja seurakuntayhtymien toimintaa ja hallintoa” (KJ 2018). Tuomiokapitulin tehtävä valvoa seurakuntien ja seurakuntayhtymien sekä ”muun papiston” toimintaa ilmenee uudessa kirkkolaissa (KL 2018 4 luku 6§).

Nykyisen kirkkojärjestyksen mukaan tuomiokapituli valvoo papiston ja muiden viranhaltijoiden ja työntekijöiden tehtävien hoitoa ja elämää. Kuvaus liittää seurakunnissa työskentelevät työntekijät papiston kanssa samanlaiseen tuomiokapitulin valvontaan. Uudesta kirkkojärjestyksestä mainita puuttuu ja tuomiokapitulin valvonta rajataan uuden kirkkolain puolella vain papistoon. Olemassa olevien säädösten ja ohjeistusten mukaan kirkon palveluksessa työskentelevien diakonian virkaan vihittyjen voitaisiin tulkita olevan joiltain osin hengellisen kaitsennan piirissä. Uuden kirkkolain astuessa voimaan nykyisessä kirkkolaissa mainittu kapitulin valvontatehtävä poistuu.

Seurakunnan/seurakuntayhtymän työntekijät kuuluvat tuomiokapitulin valvonnan alaisuuteen ja piispojen ohjeistuksen mukaan diakonian virkaan vihittävät pyytävät vihkimystä piispalta, joka sen harkintansa mukaan antaa. Tämä ei kuitenkaan koske kirkon ulkopuolelle siirtyneitä diakonian virkaan vihittyjä. Vihkimys ei myöskään ole edellytys kirkon piiriin työllistymiselle, eikä tällä hetkellä ole olemassa säädöksiä virasta luopumisesta tai viran menettämisestä.

Näiden toteutuminen edellyttää muutoksia kirkkojärjestyksessä eikä niitä voida toteuttaa piispainkokouksen päätöksellä. Hengellisen kaitsennan yhteydessä voitaisiin keskustella myös siitä, millä eri tavoilla kaitsenta kirkon eri tasoilla toteutuu.

e) Kirkon ekumeenisten sitoumusten täyttäminen

Kirkon ekumeeniset suhteet ovat moniulotteisia ja niiden piirissä syntyy eri tyyppisiä sitoumuksia.

Globaalilla tasolla Kirkkojen maailmanneuvosto artikuloi Faith and Order -komission kautta KMN:n jäsenkirkkojen opillisia käsityksiä. Suurin osa KMN:n asiakirjoista on tutkimusraportteja, jotka ilmentävät sen valmistaneen ekumeenisen tutkimusryhmän käsityksiä. Korkeimmalla statuksella ovat niin sanotut konvergenssiasiakirjat, joita KMN:lla on kaksi. *Kaste, ehtoollinen, virka* (1983) ja *Kirkko – yhteistä näkyä kohti*, jotka molemmat käsittelevät myös kirkon virkaa. Kummassakin asiakirjassa käsittelyn painopisteenä on yhtäältä viran kolmisäikeisyys, toisaalta kaitsentaviran merkitys. Diakonia liitetään kummassakin asiakirjassa kirkon antamaan diakoniseen todistukseen (*diaconal witness*). BEM -asiakirja viittaa kehityskulkuihin, joissa todistuksen näkökulma diakonian tehtävissä on vähentynyt.²⁹ Kolmisäikeinen virka esitetään haasteena kaikille kirkoille; voisiko ja jos, miten, kolmisäikeinen virka toimia kirkon todistuksen välineenä maailmassa. Myös *Kirkko – yhteistä näkyä kohti* toteaa kirkon viran lähes kaikissa kristillisissä yhteisöissä olevan jollain tavalla eriytynyt ja heijastelevan, enemmän tai

²⁹ *Kaste, ehtoollinen ja virka*, Virka 24.

vähemmän, *episkopos-prebyteros-diakonos* -kolmijakoa.³⁰ Keskeisimmiksi kysymyksiksi nostetaan kolmisäikeinen virka ja sen status Jumalan tahtomana, auktoriteetin ja vallan käyttö kirkossa nimenomaan diakonisena palveluna sekä kaitsentavirka kirkon diakonisen palvelun edistäjänä. Diakoniaa käsitellään ennen kaikkea kirkon ominaisuutena³¹, diakonin virasta ei keskustella lainkaan.

Monet kahdenväliset ekumeeniset dialogit ovat käsitelleet kysymyksiä kirkosta ja virasta. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kannalta ehkä merkittävimmät kansainväliset kahdenväliset dialogit on käyty Luterilaisen maailmanliiton ja ortodoksisten kirkkojen sekä anglikaanisten ja luterilaisten kirkkojen välillä. Lisäksi kirkkomme on suoraan osallinen kahdessa dialogissa Katolisen kirkon ja metodistikirkkojen kanssa Suomessa.³² Näistä kaksi dialogia on johtanut sopimustekstiin, joka muuttaa kirkkojen välisiä suhteita (*Porvoon yhteinen julkilausuma* [1992] ja *Kristuksesta osalliset* [2007])

Kansainvälinen luterilais-ortodoksinen dialogi julkaisi 2017 yhteisen julkilausuman ”The Mystery of the Church, Ordained Ministry/Priesthood”. Julkilausuma alkaa toteamalla luterilaisen ja ortodoksisen virkakäsityksen poikkeavan toisistaan siinä määrin, että julkilausumassa ei voida käyttää yhteistä käsitteistöä kuvaamaan luterilaista ja ortodoksista virkaa. Haasteita näyttää luovan erityisesti englannin kielisessä tekstissä käytetty ”minister”, joka asiakirjan luterilaisessa semantiikassa viittaa pappiin, ortodoksisessa puolestaan diakoniseen virkaan. Diakoneista asiakirja toteaa yksiselitteisesti, että he ortodoksisesta näkökulmasta kuuluvat ”kolmisäikeisen viran sakramenttiin eikä [heitä] tulisi sekoittaa moniin kaikkien ortodoksisten kristittyjen muodostaman kuninkaallisen tai yleisen pappeuden diakonisiin palvelutehtäviin, jotka voivat olla erityisesti nimettyjä. Näitä ovat esimerkiksi diakonissat, alidiakonit, lukijat, akolyytit jne., jotka asetetaan (*established*) rukouksella ja piispaallisessa käten päällepanemisella.³³ Luterilaisena näkökulmana puolustetaan virkojen rakenteellista joustavuutta, joka vastaa varhaisen kirkon virkojen moninaisuutta. Ortodoksit puolestaan painottavat kolmisäikeisen viran annettuisuutta ja muuttumattomuutta. (16) Luterilaisen virkakäsityksen esitys keskittyy ordinaation merkitykseen sekä piispan ja papin/pastorin virkoihin. (20-25) Luterilaisessa virkakäsityksessä korostuu vihkimysviran tulkinta nimenomaan pappisvirkana: ”Useimmissa luterilaisissa kirkoissa piispat valitaan vihittyjen pappien (*ministers*) joukosta ja asetetaan (*installed*) virkaan erityisessä ehtoollisjumalanpalveluksessa, vähintään kolmen piispan läsnä ollessa. Virkaan asettamista ei nähdä uutena vihkimyksenä (*Ordination*), sillä luterilaisen näkökulman mukaan on van yksi vihkimysvirka.” (32) Asiakirja ei käsittele erityistä diakonin virkaa luterilaisesta näkökulmasta.

Kansainvälisen anglikaanis-luterilainen dialogin diakoniaa käsittelevät dokumentit ovat vuosilta 1996 (*The Hannover Report. The Diaconate as Ecumenical Opportunity*) ja 2012 (*To Love and Serve the Lord. Diakonia in the Life of the Church*). Hannoverin raportti toteaa, ettei diakonaatista ole ekumeenista konsensusta eikä kysymys diakonaatista ole uskon keskiössä. Diakoniakäsityksellä on kuitenkin heijastusvaikutuksia virkateologiaa, käsitykseen kirkon tehtävästä sekä viroissa toimivien käytännön elämässä. (2) Diakoniakäsityksen kehitys nähdään ensisijaisesti mahdollisuutena tarkastella kirkon missiota. (5) Asiakirja nostaa esiin sekä diakonian yhteyden liturgiaan että diakonian karitatiivisen orientaation. Samalla asiakirja toteaa, että erityisen diakonia viran kehitys on ollut

³⁰ *Kirkko – yhteistä näkyä kohti*, 47.

³¹ ”Thus, serive (diakonia) belongs to the very being of the Church”, 58.

³² Malkavaara on lisäksi käsitelly tutkimuksessa Leuenbergin konkordian seurauksena syntyynyttä virkakeskustelua. Malkavaara, *Diakonia ja diakonivirka*, 163-166.

³³ ”Nevertheless, Deacons belong to the threefold Office of the Sacrament of Priesthood, because their order was established in the Church by the Holy Apostles through Ordination and their work is primarily offering assistance to the Bishops and the Priests in the sanctuary and generally in their sacramental and administrative duties. Deacons who belong to the Sacrament of the threefold Priesthood should not be confused with the many Diaconates of the royal or general priesthood of baptized Orthodox Christians, some of which have specific diaconal tasks, such as Deaconesses, Sub-Deacons, Readers, Acolytes, etc. and are established through prayer and the laying-on of hands (χειροθεσία) by the Bishops.” *The Mystery of the Church*, 6.

monimuotoista sekä luterilaisten että anglikaanien keskuudessa. Oleellista kuitenkin on, että ”diakonisten palvelutehtävien moninaisuus anglikaanisessa ja luterilaisissa kirkoissa ei ole eroavaisuus, joka rikkoo tai ehkäisee kirkkojen välisen yhteyden. Diakonaatin ja erilaisten diakonisten palvelutehtävien moninaisuuden mahdollisuus on todettu jo anglikaanis-luterilaisessa dialogissa jo sen alusta 1909 asti”³⁴ ja ”on tärkeää korostaa, että diakonaatin uudistamiseen vihkimysviraksi liittyvät kysymykset eivät muodosta kirkkoja jakavaa ongelmaa Anglikaaneille ja luterilaisille.” (59) Asiakirja myös toteaa, että vastavuoroisen ordinoitujen viran tunnustamisen rinnalla tulisi olla vastavuoroista oppimista, joka ei perustu vain kanoniseen tunnustamiseen (36). Vuoden 2012 asiakirjassa korostuu diakonian kontekstuaalisuus ja missiologisuus. Diakoniatyöntekijöiden ja diakonisissa palvelutehtävissä olevien erityisenä tehtävänä on varmistaa, että maailman ja yhteisön tarpeet tulevat kuulluksi kirkossa. (38) Asiakirja kuitenkin korostaa, että kaikkien uskovien ja koko kirkon diakoninen tehtävä ilmenee erityisellä tavalla diakonian tehtävissä toimivien kautta. (40) Lopuksi asiakirja kannustaa [luterilaisia ja anglikaanisia kirkkoja] kannustamaan kirkkoja kehittämään useita erilaisia palvelutehtäviä (*wide range of ministries*) anglikaanis-luterilaisten suhteiden rakentumiseksi kirkollisen elämän ja mission piirissä. (43)

Porvoon yhteinen julkilausuma on Kaste, ehtoollinen ja virka -asiakirjan rinnalla diakonian virasta käydyn keskustelun viitatuin ekumeeninen virkaa käsittelevä teksti. Porvoon yhteinen julkilausuma toteaa yhteisenä käsityksenä virasta:

(j.) Me uskomme, että virkaan vihitty pappuus on yhteisössä, jonka kirkko muodostaa, palvelemissa koko Jumalan kanssa sen tehtävässä. Me pidämme sanan ja sakramenttien hoitamisen virkaa Jumalan säätämisenä ja lahja kirkolle. Ordinoitujen papit ovat niin kuin kaikki kristityt yhteydessä sekä Kristuksen papputeen että kirkon papputeen. Tämä vihitty viran perustava ykseys ilmenee sanan ja sakramenttien palveluksessa. Kirkon elämässä tämä ykseys on saanut erilaisia muotoja. Piispan, papin ja diakonin komisaarinen virka tuli yleiseksi varhaisten vuosisatojen kirkossa ja on säilynyt monessa kirkossa, vaikkakin usein osittaisessa muodossa. Piispan, presbyteerin ja diakonin kolmisäikeinen virka voi tänään palvella ilmauksena siitä ykseydestä, jota me etsimme, ja myös keinona saavuttaa se’.

Yhteisessä julkilausumassa kirkot ilmaisevat sitoutuvansa

”toivottamaan henkilön, joka on vihitty piispallisesti piispan, papin tai diakonin virkaa jossakin meidän kirkoistamme, tervetulleeksi, kutsusta ja kaikkien niiden säädösten mukaan, jotka kunakin aikana ovat voimassa, palvelemaan vastaanottavan kirkon samassa virassa ilman uudelleenvihkimistä” ja ”pyrkimään yhteiseen näkemykseen diakoninvirasta.”³⁵

Diakoniaan keskittyneitä konsultaatioita on järjestetty vuosina 2006-2013. Konsultaatiot ovat olleet luonteeltaan akateemisia eikä niistä ole julkaistu yhteisiä julkilausumia.

Suomalaisessa kontekstissa virkakysymystä on käsitelty sekä 2007 päättyneessä dialogissa metodistikirkkojen kanssa että 2017 julkaistussa luterilais-katolisen dialogikomission raportissa.

Metodistikirkkojen kanssa käydyssä raportissa *Kristuksessa osalliset* erityinen virka nähdään sanan ja sakramenttien virkana, joka palvelee kaikkien yhteistä pappautta (114). Pappien lisäksi ”kumpikin

³⁴ ”The diversity of diaconal ministries in the Anglican and Lutheran churches is not a difference that breaks or blocks communion between our churches. The possibility of diversity in the diaconal and diaconal ministries has been affirmed in Anglican- Lutheran dialogues since their beginnings in 1909”, *Hannover report*, 33.

³⁵ *Porvoon yhteinen julkilausuma*, V A b (v) ja (vii).

kirkko vihkii myös diakoneja sanan ja palvelun tehtäviin”. (122) Metodistikirkossa diakonit ordinoidaan ja he kuuluvat erityisen palveluviran piiriin. Luterilaista näkemystä ei erityisesti eksplikoida. Piispan virasta kuitenkin todetaan, että se ”ei ole pappisvirasta irrallinen virka, vaan sekä pappi että piispa ovat samassa Kristuksen asettamassa sanan ja sakramenttien virassa [...] Piispan ja papin virkojen välillä ei siten ole uskon perustuvaa, olemuksellista eroa, mutta kummallakin on oma tehtävä, johon kyseiseen virkaan vihittäessä on erotettu [...]” (125).

Katolisen kirkon kanssa käydyssä dialogissa (*Kasvavaa yhteyttä* 2017) vihkimysvirka esiintyy uskovien yhteisestä pappudesta ”olemuksellisesti erilaisena”, kirkon sakramentaalisuuteen oleellisesti kuuluvana tekijänä (2.2.) Vihkimys nähdään sakramenttina, joka ”liittää henkilön piispojen, presbyteerien tai diakonien virkakuntaan (ordo)” (205) Virka ymmärretään kolmisäikeisenä virkana. Diakonisen palveluviran katsotaan luterilaisessa perinteessä kiinnittyvän kirkon eukaristiseen elämään ”samoin” kuin katolisessa kirkossa. Asiakirja toteaa, että ”diakonit julistavat myös evankeliumia, opettavat ja hoitavat liturgisia tehtäviä avustamalla piispaa tai pappia ehtoollisen jakamisessa, toimimalla lukijoina ja johtaen esirukouksia. He voivat viedä ehtoollisen sakramentin vanhuksille ja sairaille, jotka eivät pysty osallistumaan messuun” (215)

Lyhyt katsaus ekumeenisiin asiakirjoihin osoittaa yhtäältä, että virkateologisilla kysymyksillä on ollut hyvin erilainen asema erilaisissa dialogeissa prosesseissa ja toisaalta, ettei Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanta piirry kaikissa sen käymissä dialogeissa yhteneväisenä. Keskusteltaessa ekumeenisista velvoitteista ja niiden täyttämistä on oleellista kysyä, mitkä asiakirjat tai prosessit luovat velvoitteita ja minkälaisia velvoitteet ovat. Esimerkiksi Porvoon yhteisen julkilausuman puitteissa syntyneitä velvoitteita ovat muun muassa sitoumukset yhteiseen elämään ja toisten puolesta rukoilemiseen, toivottavaan toisen kirkon jäsenet tervetulleiksi, tunnustamaan piispallisesti vihityt viranhaltijat ja vastaanottamaan heidät paikallisten säädösten mukaan palvelemaan vastaavassa virassa, piispallisiin vierailuihin pappisvihkimyksissä jne. Samaan listaan kuuluu sitoumus ”pyrkimään yhteiseen näkemykseen diakonin virasta”. Sitoumus ei kuitenkaan itsessään määrittele minkälainen näkemys diakonin virasta tulisi olla, eikä yhteistä käsitystä pidetä kirkollisen ykseyden ehtona. Näin ollen esimerkiksi Porvoon sopimuksen ei voi katsoa velvoittavan minkään tietynlaisen diakonian vihkimysviran muodostamiseen.

Ekumeenisten sitoumusten voi katsoa syntyvän myös muutoin kuin yhteisten, kirjallisten sopimusten kautta. Tällöin tulee kuitenkin kysyä, millä valtuutuksella sitoumuksiin liitytään ja kenen näkemyksiä ne edustavat.

Johtopäätökset

Tämän selvityksen tarkoituksen oli toimeksiannon mukaisesti tarkastella perustevaliokunnan, piispainkokouksen ja lakivaliokunnan vastineita kirkkohallituksen esitykseen 1/2015. Tarkastelun lähtökohtana on ollut lakivaliokunnan mietintö 5/2015, joka palauttaa kirkkohallituksen esityksen 1/2015 jatkovalmisteluun. Tarkasteltavana kysymyksenä on ollut, onko jatkovalmisteluita mahdollisuus viedä eteenpäin lakivaliokunnan mietinnössä esitettyjen ponsien mukaisesti, ottaen huomioon perustevaliokunnan ja piispainkokouksen lausunnot

Lakivaliokunnan ensimmäinen ponsi koski diakonaatti-käsitteen käyttöönottoa yläkäsitteenä uudelle, perustettavalle viralle. Diakonaatti-käsitteen avulla lakivaliokunta toivoo ratkaistavan kirkkohallituksen esityksessä havaitsemansa ongelmat, jotka liittyvät vihkimysviran piiriin sekä hallinnolliseen edustuksellisuuteen. Virkauudistusprosessin aikana diakonaatin käsite on liittynyt keskenään hyvin erilaisiin käsityksiin vihkimysviran piiristä sekä viran kolmisäikeisyyden teologisista tulkinnoista.

Tämän lisäksi diakonaattikäsité on useaan kertaan todettu huonoksi nimekevaihtoehdoksi uudelle viralle. Tästä näkökulmasta diakonaattikäsitteen uudelleen käyttöönoton ei voi ennakoita tuovan keskusteluun lisäselkeyttä. Olennaista on kysyä, kuinka paljon ja minkälaista teologista ymmärrystä tarvitaan, että kirkossa voidaan tunnistaa olevan piispan ja papin rinnalla kolmas virka, jonka työntekijät on kutsuttu ja erotettu maallikoista vihkimyksellä erityiseen palvelutehtävään. Tarkasteltaessa muiden luterilaisten kirkkojen sekä laajemmin muiden kristillisten kirkkojen käytänteitä on selvää, että monissa kirkkoissa tunnustetaan tällainen kolmas virka. Viran tarkemmassa määrittelyssä, virkaan kuuluvissa tehtävissä ja viran suhteessa papin ja piispan virkoihin on suurta variaatiota. Piispan ja papin rinnalla tunnustetulla kolmannella viralla näytä olevan erityisen vakiintunutta tehtäväkenttää. Päinvastoin, diakonian virka näyttäytyy kirkon viroista kontekstuaalisesti ja missionäärisesti kaikkein sopeutuvimpana.

Piispainkokous, perustevaliokunta ja lakivaliokunta ovat yksimielisiä nykytilanteen ongelmista. Lähemmällä tarkastelulla näyttää siltä, että vain osaan ongelmista voidaan esittää sellaisia ratkaisuja, jotka voidaan toteuttaa piispainkokouksen päätöksellä. Piispainkokous voi yhdenmukaistaa hiippakuntien vihkimyskäytäntöjä ja halutessaan myös tarkastella diakonian viran kelpoisuusehtoja sekä antaa ohjeita virkapukeutumisesta. Toistaiseksi näillä toimenpiteillä on edistetty tilanteen ratkaisemista vain nykyisen diakonian viran haltijoiden kohdalla, mikä voidaan ymmärtää kannanotoksi kolmisäikeisen viran piiriin kuuluvista tehtävistä.

Seurakuntien, seurakuntayhtymien ja hiippakuntien tasolla lienee myös paljon toteutumaton potentiaalia sen suhteen, minkälaisia vastuuta diakonian viranhaltijoille, nuorisotyöntekijöille ja muille työntekijäryhmille annetaan. Tehtävien arvostuksen ja statuksen kysymyksiä tulisi voida ratkaista asenteiden ja vapaaehtoisen vallan ja auktoriteetin jakamisen kautta.

Esitetyn perusteella näyttää siltä, että lakivaliokunnan edellyttämiä muutoksia ei pysty viemään läpi ilman kirkolliskokouksen päätöksiä. Kuten lakivaliokunta toteaa, eri toimielimien lausunnot poikkeavat toisistaan siinä määrin, ettei uudistusta ole mahdollista toteuttaa olemassa olevista lähtökohdista käsin.

Liite 1 Diakonian virka muissa luterilaisissa kirkoissa

Toimeksiannon toisena osana oli tuottaa lyhyt kuvaus diakonian virasta sellaisissa sisarkirkoissa, joita uudistusprosessin aikana ei ole vielä tarkasteltu. Malkavaara (2015) tarkastelee kehitystä Ruotsissa ja Saksassa. Kirkkohallituksen esitys 2015 käy läpi luterilaisten kirkkojen kehityskulkuja Ruotsin kirkossa, Norjan kirkossa, Tanskan kirkossa ja Islannin kirkossa sekä Viron ja Liettuan luterilaisessa kirkossa. Huomiota herättävää on tarkastelun keskittyminen pohjoiseen Eurooppaan sekä Saksan kirkkojen kuvauksen puuttuminen kirkkohallituksen esityksestä. Osasyynä voi olla se, että jo Saksan luterilaisissa kirkoissa diakonian viran ymmärtäminen ja vihkimyskäytännöt vaihtelevat eri maakirkkojen välillä. Tästä syystä kokonaiskuva jää välttämättä pinnalliseksi, tai hukkuu yksityiskohtiin. Globaalin luterilaisuuden tarkastelussa tulisi kiinnittää huomiota myös Afrikan ja Aasian suuriin luterilaisiin kirkkoihin, joissa myös käsitys virasta määrittyy voimakkaasti kirkon kokonaisvaltaisesta missiosta käsin.³⁶ Tämä tarkastelu jää resurssisyyttä nykyisen selvityksen ulkopuolelle. Suomalaisen keskustelun kannalta merkityksellinen kehityskulku on Amerikan luterilaisessa kirkossa (ELCA) elokuussa 2019 tehty päätös, jossa muodostettiin uusi sanan ja palvelun vihkimysvirka.

Diakonissat ja diakonit Saksassa³⁷

Saksan evankelisissa kirkoissa on sekä 1800-luvulta peräisin olevaan sisaryhteisöelämään sitoutuneita diakonissoja että diakoneiksi kutsuttuja miehiä ja naisia.

Diakonissalatoisten taustalla on yhtäältä 1800-luvun alkupuolen pietismistä noussut yhteiskunnan epäkohtiin suuntautunut liikehdintä, toisaalta saksalaisen luterilaisuuden piirissä virinnyt seurakuntadiakoniaa ja jumalanpalvelusyhteyttä painottanut mutta jo varhaisessa vaiheessa sisarkotijärjestelmään päätynyt järjestelmä. Tätä kaiserswerthiläistä diakoniatyönuomaa leimasi seurakuntien rinnalle muodostuneet yhteisöt, joiden olennaisena piirteenä oli naisten yhteiskunnallisen työn mahdollistaminen ja sosiaalinen arvostus. Tietoinen erottautuminen kirkon organisaatiosta, mikä ilmeni esimerkiksi diakonissojen työhön siunaamiskäytännössä, oli keskeinen osa diakonissalaitosten itseymmärystä.³⁸ Perinteisten naimattomien naisten diakonissayhteisöjen rinnalle on noussut uskonyhteyttä kokevien naisten ja miesten diakonisia yhteisöjä. Näihin diakonisiin yhteisöihin, jotka myös edustavat kaiserswerthiläistä perinnettä, kuulumista ilmennetään ristinmuotoiselle rintamerkillä.

Diakonien (mies/nainen) peruskoulutus on sosiaali- ja hoitoalan koulutus (yleensä 3 vuotta), jonka lisäksi tulee teologinen koulutus (yleensä kaksi vuotta). Diakonin koulutuksella voi työskennellä joko kirkon piirissä tai yleisemmin sosiaali- ja terveysalalla. Diakonilla voi olla hyvin erilaisia ammatillisia pätevyyyksiä, esimerkiksi kasvatusalan, sosiaalityöntekijän, sairaanhoitajan, hallinnon asiantuntijan tai liiketalouden alalta ja diakonin virkanimike voi olla esimerkiksi yhteislöpedagogi (*Gemeindepädagog*), nuoriso-ohjaaja (*Jugendreferent*), katekeetta (*Katechet*) tai uskonnonpedagogi (*Religionspädagog*).³⁹ Saksan evankelisissa kirkoissa diakonit siunataan tai vihitään virkaansa, mutta käytännöt vaihtelevat eri kirkkojen välillä.⁴⁰ Euroopan protestanttisten kirkkojen yhteisön käsityksen mukaan kysymys diakonin vihkimisestä tai virkaan siunaamisesta ei ole kirkkoja erottava kysymys.⁴¹

³⁶ Kts. myös Piispainkokouksen lausunto 2/2015, 5.

³⁷ Historiallinen katsaus teoksessa Malkavaara, *Diakonia ja diakoninvirka*, 120-123.

³⁸ Malkavaara, *Diakonia ja diakonian virka*, 77.

³⁹ <https://www.vedd.de/themen/diakonat/>

⁴⁰ Kirche, *Perspektiven Für Diakonisch- Gemeindepädagogische Ausbildungs- Und Berufsprofile Tätigkeiten – Kompetenzmodell – Studium*; CPCE, *Ministry, Ordination, Episkopé and Theological Education*.

⁴¹ CPCE, *Ministry, Ordination, Episkopé and Theological Education*, 42.

Diakonit ELCA:ssa

Amerikan evankelis-luterilainen kirkko (Evangelical Lutheran Church in America) syntyi 1988 kolmen luterilaisen kirkon yhteenliittymänä. Vuosina 1993-2016 ELCAlla oli käytössä neljä julkista kirkon viroissa palvelevien listaa (*ministry roster*): vihkimysvirassa toimivien lista (*roster of ordained ministers*) ja kolme maallikkolistaa – maallikkoavustajien (*associates in ministry*), diakonissojen (*deacons*) ja diakonien (*diaconal ministers*) listat. Vuodesta 2007 kolmella maallikkolistalla olevien palvelutehtävien luonnetta alettiin tarkastella alueellisissa konsultaatioissa. Myöhemmin perustettiin erityinen sanan ja palvelun tehtäviä tarkasteleva työryhmä (*Word and Service Task Force*), jonka esityksestä 2016 ELCAN kirkolliskokousta vastaava taho (churchwide assembly) yhdisti kolme aikaisempaa maallikkolistaa uudeksi sanan ja palvelun tehtävissä toimivien listaksi. Yhteisnimekkeeksi näissä tehtävissä toimiville tuli ”diakoni” (*deacon*). Siirtymäajalla 2017-2019 diakonin tehtäviin asetettiin erityisellä siunauksen riitillä (*rite of consecration*). Elokuussa 2019 ELCAN kirkolliskokous hyväksyi esityksen, jonka mukaan sanan ja palvelun tehtäviin otettavat diakonit vihitään vihkimysvirkaan.⁴²

ELCAN päätöksen teologiset perustelut: Uudessa testamentissa ei ole yhtä yhtenäistä vihkimyksen teologiaa, vaan kuvauksia siitä kuinka kirkko asettaa yksilöitä johtotehtäviin kätten päällepanemisella, rukouksella ja Pyhän Hengen kutsumisella. Aikaisemmin ELCAN tulkinta ordanaatiosta rajoittui sanan ja sakramenttien virkaan vihkimiseen. Tämän tulkinnan ei katsota olevan globaalissa luterilaisuudessa tai ELCAN ekumeenisten kumppanien keskuudessa erityisen yleinen. Luterilaisen maailmanliiton diakoniaa käsittelevä konsultaatio *The Diaconal Ministry in the mission of the Church* (2005) esitti, että diakonit tulisi vihkiä virkaansa. Tällä viestittäisiin diakonian kuulumista osaksi yhtä kirkon virkaa. (3)

Sanan ja sakramenttien ja sanan palvelun tehtävillä on oma, erityinen profiili. Sanan ja sakramenttien tehtäviin kuuluu sanan saarnaaminen, sakramenttien toimittaminen, jumalanpalvelusten toimittaminen ja sielunhoito. Sanan ja palvelun tehtäviin kuuluu sanan saarnaaminen maailmalle ja maailman tarpeiden tuominen kirkon piiriin niin että kastettuja voidaan varustaa lähimmäisenrakkauden kutsumuksessa. Uuden diakonisen palveluviran uskotaan vahvistavan kirkon kykyä toteuttaa tehtävänsä/missiotaan maailmassa. (3)

Sekä sanan ja sakramenttien että sanan ja palvelun tehtävissä palvelevat ovat vihkimysviran edustajia, eivät maallikoita. (4)

Diakoninvihkimyksessä vihittäville annetaan diakonin stola sekä risti (pinssi), joka toimii jumalanpalveluksen ulkopuolena diakonin tunnuksena. (4) Stola ja ristin antamisella halutaan korostaa diakonin tehtävän liturgista alkuperää siitä huolimatta, että diakonit käytännössä palvelevat erilaisissa tehtävissä (esim. opetuksen, hallinnon, musiikin tai erilaisten palvelutehtävien alalla). Diakonien katsotaan soveltuvan hyvin erilaisiin liturgisiin vastuutehtäviin, kuten esirukouksen johtamiseen tai saarnaamiseen. Uuden palvelutehtävän toivotaan innostavan paikallisseurakuntia jatkamaan liturgista uudistusta ja lisäämään myös maallikkojen roolia jumalanpalveluselämässä.

Uudistus on toteutettu konsultaatioissa ekumeenisten kumppaneiden kanssa.⁴³

⁴² *Report and Recommendations of the Entrance Rite Discernment Group*, s.1.

⁴³ *Conversations with Full Communion Partners Concerning the Recommendations of the Entrance Rite Discernment Group*, 1-3.